

Чагарникова рослинність являється основним регулятором водного режиму та відновлювачем кисню і служить захисною смугою протиерозійних процесів у вигляді сповзання землі та кам'янистих розсипищ.

Зарості яловця сибірського зустрічається у вигляді куртинного розташування невеликими групами та поодинокі - стелюхів [1;2;3].

Список використаної літератури

1. Матеріали літопису природи НПП «Синевир» 2015-2018 рр.
2. Матеріали лісовпорядкування НПП «Синевир» 2015-2016 рр.
3. Проект організації території НПП «Синевир» 2016 р.

УДК 502.4

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОВІДАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОВОГО ФОНДУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

PERSPECTIVES OF FOREST FUND LANDS CONSERVATION OF TRANSCARPATHIAN REGION

Кічура А. В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кафедра лісівництва, м. Ужгород

E-mail: kichura_a@ukr.net

Проаналізовано кількісні та якісні характеристики природно-заповідного фонду Закарпатської області. Запропоновано резерви його розширення з акцентуванням на лісові екосистеми.

Відомо, що передумовою становлення якісної природно-заповідної мережі є не лише кількісні, але і якісні характеристики її складових [4], тому підбір заповідних об'єктів і територій має бути науково обґрунтованим й практично здійснимим та базуватися на застосуванні не загальних, а конкретних, при можливості й нормативних, показників і характеристик земельних ділянок. Проблемність підбору таких територій підсилюється ще й тим, що попри відсутність нормативних показників для віднесення земель до заповідних, ті характеристики й показники, за якими тепер і раніше відносили землі до природно-заповідного фонду, є дуже загальними і часто непридатними для прийняття на їх основі обґрунтованого управлінського рішення. Зокрема, ЗУ «Про

природно-заповідний фонд України» в преамбулі передбачає такі загальні вимоги: «...природно-заповідний фонд становлять ділянки суші й водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність...» [3]. Безперечно, що практично важко встановити межу між особливою та іншою цінністю, якщо немає відповідних об'єктивних показників. Особливо це стосується лісових територій. Так, в залежності від суб'єктивної оцінки природоохоронної цінності, до заповідних можна віднести, наприклад, всі ліси Закарпатської області, а можна, це вже за іншою суб'єктивною оцінкою, тільки частину цих лісів. Адже, всі ліси мають природоохоронну цінність в тій чи іншій мірі. Разом з тим, ліси є джерелом цінних деревинних і недеревинних ресурсів, використання яких необхідне для потреб суспільства [9]. Звідси випливає ще одна проблема щодо заповідання земель лісового фонду – обов'язковість науково виваженого балансування між екологічними, економічними та суспільними (соціальними) інтересами.

Мета дослідження полягала у вивченні кількісних і якісних характеристик природно-заповідного фонду Закарпатської області та пошуку науково обгрунтованих і практично здійснимих резервів його розширення, зокрема й за рахунок лісових територій.

Матеріали і методи. Для аналізу природно-заповідного фонду і визначення резервних територій для заповідання використано дані Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації [1], облікові дані лісовпорядкування та землевпорядкування [8, 10]. З апробованих методів застосовувались: лісівничий, лісівничо-таксаційний, лісівничо-типологічний, порівняльної екології.

Результати дослідження. Заповідні території займають 14,15% загальної площі Закарпатської області (станом на 01.01.18 р.). Їх площа за 10 років зростає на 26866,8 гектарів. Із 153639,2 гектарів у 2008 році до 180506 гектарів у 2018 році (табл. 1) [1].

Але, окрім загальних кількісних показників заповідних територій та їх представлення за категоріями важливою є характеристика розподілу площі природно-заповідного фонду за висотною зональністю, рослинними формаціями. Від цього безпосередньо залежить якість природно-заповідної мережі.

В межах висотних поясів найбільша частка площ заповідних територій області припадає на гірську частину (рис.), порівняно малою площею представлена передгірна місцевість, невелика площа заповідних територій на рівнині, де спостерігається високий рівень господарського освоєння угідь. Недостатньо природно-заповідних територій у

високогірному поясі, хоча об'єктивних причин зі слабкої інтенсивності природозаповідання тут немає.

Таблиця 1

Динаміка площ категорій об'єктів і територій природно-заповідного фонду
Закарпатської області за 2008 – 2018 роки

Категорії об'єктів і територій природно-заповідного фонду	Площа категорій об'єктів і територій природно-заповідного фонду за роки, га					
	2008	2009	2010	2011	2012	2018
Біосферні заповідники	53630,0	53630,0	53630,0	58035,8	58035,8	58035,8
Національні природні парки	79559,3	87964,3	87964,3	87964,3	87964,3	87964,3
Регіональні ландшафтні парки	6100,0	10330,6	10330,6	10330,7	14962,0	14962,0
Заказники загальнодержавного / місцевого значення	9218,0/ 3373,7	9218,0/ 4588,7	9218,0/ 4726,6	9218,0/ 4332,6	9218,0/ 4416,8	9218,0/ 6906,0
Пам'ятки природи загально-державного / місцевого значення	192,0/ 387,9	192,0/ 387,8	192,0/ 387,8	192,0/ 385,3	192,0/ 385,3	192,0/ 384,3
Заповідні урочища	881,3	881,3	881,3	881,3	881,3	2546,1
Ботанічні сади загальнодержавного значення	86,4	86,4	86,4	86,4	86,4	86,4
Дендрологічні парки місцевого значення	37,9	37,9	37,9	37,9	37,9	34,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного / місцевого значення	38,0/ 134,7	38,0/ 134,7	38,0/ 134,7	38,0/ 134,7	38,0/ 134,7	38,0/ 138,3
Разом:	153639,2	167489,7	167627,6	171637,0	176352,5	180506,0
%	12,05	13,13	13,15	13,46	13,83	14,15

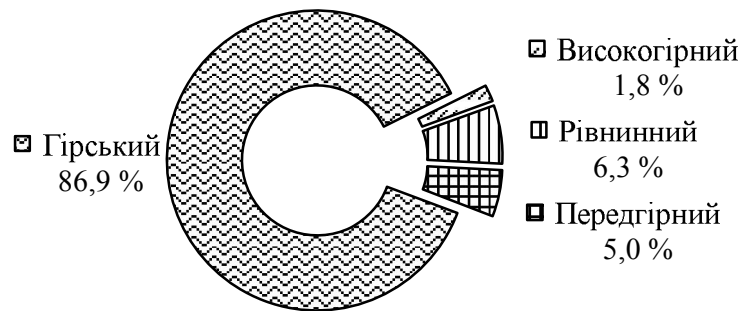

Рис. Розміщення земель природно-заповідного фонду за висотною зональністю

Такий розподіл природно-заповідного фонду пояснюється наявністю в гірській місцевості земель, переважно, з лісовими ландшафтами, які без особливих організаційних перепон у різні роки і великими площами, з відмінно збереженими лісовими насадженнями, були віднесені до природно-заповідного фонду. Серед них тільки 4 об'єкти

– Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки «Синевир», «Зачарований край» та Ужанський національний природний парк, сягнули площі 146,0 тис.га., що становить майже 80,9% від усього природно-заповідного фонду. Створення ж заповідних територій в інших висотних поясах було менш активним, що пов'язано не тільки з інтенсивним селитебним і господарським освоєнням територій, а й відчутними організаційними труднощами отримання від численних землекористувачів погодження з надання їх земельних ділянок для природозаповідання. А об'єктивних причин низького відсотку заповідних територій у високогірному поясі немає. Ця місцевість у найближчому часі може поповнити незайманими і слабо трансформованими ландшафтами природно-заповідний фонд області. Наразі, ці земельні ділянки можна вважати вагомим (до 20 тисяч гектарів) резервом заповідних територій. В цілому, аналіз наведеного розподілу площі природно-заповідного фонду регіону за висотною зональністю вказує на його вкрай виражену нерівномірність, що не може у повній мірі сприяти системному функціонуванню природно-заповідної мережі в межах області.

В регіоні, де лісистість найвища в Україні, а лісовий фонд представлений високопродуктивними, цінними у природоохоронному відношенні, насадженнями [7], цілком логічним є те, що більшість заповідних територій припадають на лісові формації, решта рослинних формацій займають порівняно менші, а то й незначні площі (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл площі природно-заповідного фонду Закарпатської області за рослинними формаціями, станом на 01.01.2012 року

Рослинні формації	Площа, тис.га		Частка площі природно-заповідного фонду від:	
	формацій в межах області	природно-заповідного фонду в межах формацій	площі формації, %	загальної площі природно-заповідного фонду, %
Лісові *	652,0	151,0	23,2	85,7
Лучні (в межах сільськогосподарських угідь) **	225,9	20,1	8,9	11,4
Високогірні (альпійські, субальпійські) **	37,9	3,2	8,4	1,8
Водно-болотні **	19,4	2,0	10,3	1,1
Усього:	935,2	176,3	-	100,0

Примітки:

* - площа лісових рослинних формацій за даними матеріалів лісовпорядкування;

** - площі лучних, високогірних, водно-болотних рослинних формацій за даними землевпорядкування, форма № 6-зем.

Розподіл площі природно-заповідного фонду області за рослинними формаціями (табл. 2) є нерівномірним не тільки по відношенню до його загальної площі (від 85,7% у лісових до 1,1% у водно-болотних формаціях), але й по відношенню до площі кожної окремої рослинної формації (від 23,2% у лісових до 8,4% в альпійських і субальпійських рослинних формаціях). Це вказує на неможливість повного забезпечення системного функціонування заповідної мережі на регіональному рівні (якщо найоптимальнішим варіантом вважати досягнення показника не менше 20% заповідних територій у кожній рослинній формації). Особливу увагу привертають високогірні (альпійські та субальпійські) рослинні формації, де із наявних 37,9 тисяч гектарів земель з незайманими і малотрансформованими ландшафтами тільки 3,2 тисячі гектарів віднесені до заповідних територій. Тим більше, території високогір'я є землями запасу й тому тут не може виникати організаційних перешкод під час погодження їх передачі до природно-заповідного фонду. Можливі резерви для заповідання і в інших рослинних формаціях. Навіть, попри вагому частку природно-заповідного фонду в лісових угрупованнях, все-таки, невеликі резерви для природозаповідання тут можна виявити за рахунок площ лісового фонду, що межує з високогір'ям.

Незважаючи на відмінність підходів з підбору заповідних об'єктів і територій до природно-заповідної мережі, в більшості випадків, до неї увійшли кращі за рослинним і ландшафтним різноманіттям лісові землі. В той же час, ця мережа не у повній мірі є оптимальною, так як, поряд з кращими за якістю, в ній, все-таки, розміщені складові елементи сумнівної приналежності до природно-заповідного фонду. Це, в основному, ділянки лісових насаджень на яких до заповідання велося інтенсивне лісове господарство. Траплялись випадки, коли під час розширення існуючих та створення нових природно-заповідних об'єктів, до заповідних відносили навіть ділянки незімкнутих лісових культур (табл. 3).

Включення таких насаджень до природно-заповідного фонду є неприйнятним в зв'язку із загрозою появи похідних ценозів. Адже на таких заповідних ділянках потрібно проводити лісогосподарські заходи з метою подальшого формування на них корінних за породним складом деревостанів.

Замість таких ділянок до природно-заповідної мережі пропонується відносити лісові території, які представлені, здебільшого, землями з незайманими, або наближеними до них, природними ландшафтами. Такий підхід забезпечує не тільки усунення деяких недоліків з підбору заповідних земель в межах лісових формацій, але й дозволяє виявити наявні резерви для природозаповідання в лісовому фонді.

Таблиця 3

Розподіл лісових земель природно-заповідного фонду Закарпатської області за їх категоріями* (витяг за категорією земель – лісові культури) [2]

Категорії лісових земель	Площа у межах земель, наданих установам природно-заповідного фонду в постійне користування, га	Площа в межах земель, що знаходяться у користуванні інших землекористувачів та земель запасу, га	Разом га
Лісові культури	14365,7	9962,7	24328,4
в т. ч. незімкнуті лісові культури	445,7	8841,1	9286,8

Землі з незайманими, або наближеними до них, природними ландшафтами в лісовому фонді, переважно, представлені частиною високогірних лісів, розмішених нижче альпійських і субальпійських лук (полонин), на верхній межі розповсюдження лісової рослинності, смугою завширшки 200 і більше метрів вниз від полонин, а також протиерозійними лісами, що зростають в горах у найбільш вразливих до несприятливих факторів впливу місцевостях. Зазначені ліси не тільки нормативно, але й конкретно визначені в межах землекористувачів, що відображено в матеріалах лісовпорядкування та землевпорядкування. Ці насадження у зв'язку із статусом захисних не використовуються з метою добування деревинних ресурсів.

За попередніми розрахунками, на підставі аналізу даних матеріалів лісовпорядкування та землевпорядкування, до природно-заповідного фонду області в межах лісових формацій впродовж наступних років за екологічними критеріями можна віднести, щонайменше, п'ятнадцять тисяч гектарів земель, представлених незайманими та наближеними до них природними ландшафтами. Перелік резервних для заповідання категорій земель у лісових рослинних формаціях наведено в таблиці 4.

Важливо відмітити, що віднесені до заповідних високогірні ліси органічно поєднуються в природно-заповідній системі з розташованими вище рослинними формаціями альпійських і субальпійських лук, які також намічаються для віднесення до природно-заповідного фонду області. Обов'язковими для заповідання мають бути землі екологічних коридорів [6].

* Примітка. Дані Головного управління Держкомзему у Закарпатській області станом на 01.01.2012 року.

На земельних ділянках лісу в горах навколо витоків річок, захисних смугах лісу вздовж ліній вододілів, смугах лісу вздовж русел снігових лавин, лісах у селенебезпечних басейнах, лісах у лавинонебезпечних басейнах, а також, в лісах на малопотужних кам'янистих ґрунтах та лісах на кам'янистих розсипищах господарська діяльність обмежена і режим близький до заповідного. Тому, віднесення цих земельних ділянок до заповідного фонду не буде викликати загострення конфліктності екологічних, економічних та соціальних інтересів.

Таблиця 4

Резерви природно-заповідного фонду Закарпатської області в лісових рослинних формаціях (за екологічними критеріями)

Перелік можливих для заповідання категорій земель	Площа резерву земель для заповідання, тис. га
Землі незайманих, або наближених до них, природних ландшафтів високогірних лісів на межі з альпійськими і субальпійськими луками	6,0
Землі, представлені найбільш вразливими до дії несприятливих факторів впливу ландшафтами: ділянки лісу в горах навколо витоків річок; захисні смуги лісу вздовж ліній вододілів; смуги лісу вздовж русел снігових лавин; ліси у селе- та лавинонебезпечних басейнах; ліси на малопотужних кам'янистих ґрунтах та на кам'янистих розсипищах	3,0
Земельні ділянки, рослинність яких зазнала деградаційних змін нижче рівня допустимих для її функціонування меж	2,0
Земельні ділянки з'єднуючих елементів лінійного та площинного типу (екологічні коридори)	4,0
Разом:	15,0

Виявлені за екологічними критеріями площі резервних територій у межах лісових та високогірних рослинних формацій кінцево уточнювались у комплексі за екологічними, економічними та соціальними критеріями [5]. Динаміка площ природно-заповідного фонду в цих формаціях з врахуванням виявлених резервів наведена в таблиці 5.

Загальне збільшення природно-заповідного фонду враховуючи наведені у таблиці 5 площі може сягнути 22 тисяч гектарів. Тоді, площа природно-заповідного фонду регіону становитиме 202,5 тисяч гектарів або 15,9% від території Закарпатської області.

Висновки. Кількісні параметри природно-заповідного фонду Закарпатської області за останні 10 років мають позитивну динаміку. Площа заповідних земель за цей період збільшилась, переважно, за рахунок таких категорій: біосферного заповідника на 4405,8

гектара, або 8,2%; національних природних парків на 8405 гектарів, або 10,6%; регіональних ландшафтних парків на 8862 або 145,3%.

Таблиця 5

Динаміка площ природно-заповідного фонду за рослинними формаціями
з врахуванням виявлених резервів

Рослинні формації	Площа рослинних формацій, тис. га				
	Всього в межах області	в. т. ч. у природно-заповідному фонді			перспективному
		теперішньому	виявлено резерву		
			за екологічними критеріями	в комплексі, за екологічними, економічними, соціальними критеріями	
Лісові	652,0	151,0	15,0	10,0	161,0
Високогірні (в межах альпійських і субальпійських лук)	37,9	3,2	20,0	12,0	15,2

За якісними параметрами можна константувати нерівномірне територіальне розміщення заповідних площ (86,9% – в гірському і 1,8% – у високогірному поясі) і непропорційне їх представлення в рослинних формаціях (у лісових екосистемах – 23,2%; лучних, у межах сільгоспугідь – 8,9%; в лучних у межах високогірних лук – 8,4%; у водно-болотних – 10,3% від площі відповідних типів рослинності).

Впровадження у практику запропонованих резервних площ передбачає покращення кількісних і якісних параметрів природно-заповідного фонду області, зокрема:

➤ збільшення на 22 тисячі гектарів загальної площі заповідних земель і доведення її до 202506 гектарів, або 15,9% від території регіону;

➤ змінення частки площ природно-заповідного фонду в рослинних формаціях: у лісових – з 23,2 до 24,7%; у високогірних альпійських і субальпійських луках – з 8,4 до 40,1%.

Список використаної літератури

1. Дані Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecozakarp.at.gov.ua>
2. Екологічний паспорт Закарпатської області / Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області. – Ужгород, 2012. – 95 с.

3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 502.
4. Кічура А. В. Оцінка якості об'єктів і територій природно-заповідного фонду на ландшафтній основі / А. В. Кічура // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України – 2012. – Вип. 22.04. – С. 101- 106.
5. Кічура А. В. Сучасний стан функціонування та перспективи розвитку природно-заповідного фонду Закарпатської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с-г. наук: спец. 06.03.03 «Лісознавство і лісівництво» / А. В. Кічура. – Львів, 2014. – 20 с.
6. Кічура А. В. Формування екологічної мережі – важлива передумова збереження природного середовища Закарпатської області [Текст] / А. В. Кічура // Природне середовище України і духовність: матер. міжнарод. наук.-практ конф., Ужгород, 2008. – С. 121-124.
7. Лісове господарство Закарпаття [Текст]: Фотоальбом / В. П. Кічура. – Ужгород: ПП Басараб М. М., 2007. – 96 с., іл. – ISBN 966-7781-17-0.
8. Матеріали базового лісовпорядкування для Закарпатської області за 2010 рік / ВО «Укрдержліспроєкт» – Ірпінь, 2011 р.
9. О'Браєн Є. Соціальні та культурні цінності лісів та дерев у північно-західній та південно-східній Англії [Текст] / Є. О'Браєн // Природні ліси в помірній зоні Європи: матер. міжнарод. наук. конф., Мукачево, 2003. – Бірменсдорф, Рахів, 2003. – С. 109.
10. Форма державної статистичної звітності з земельних ресурсів № 6-зем // Державний комітет статистики України. – № 377. – 1998.

УДК 630.116:630.3.001

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ ГІДРОЛОГІЧНОЇ РОЛІ ГІРСЬКИХ
ЛІСОВИХ ТЕРИТОРІЙ**
***PRACTICAL ASPECTS OF STRENGTHENING THE HYDROLOGICAL ROLE OF
MOUNTAINOUS FORESTRY TERRITORIES***

¹Коржов В. Л., к.т.н., с.н.с., член кореспондент ЛАНУ,

²Дербаль Ю. Ю., ²Лойко Л. А.

¹УкрНДДГірліс, м. Івано-Франківськ, vl.korzhov@ukr.net

²ГО «ФОРЗА», м. Ужгород, admin@forza.org.ua